

KÜLPOLITIKA

A TARTALOMBÓL

KISS J. LÁSZLÓ

A békekutatás változó súlypontjai

CSISZÉR ÁGNES

A tőkés fegyverpiac — politikai piac?

SZIRTES I. JÁNOS

A magyar—osztrák kapcsolatok fejlődése

V. PETROVSZKIJ

A leszerelési tárgyalások rendszere:
problémák, nehézségek, perspektívák

81/5

E SZÁMUNKÉSZERZŐI:

DR. KISS J. LÁSZLÓ,
a Magyar Külügyi Intézet tudományos
munkatársa;

LAKATOS TIBOR,
az Országos Béketanács Tudományos
Bizottságának titkára;

DR. CSISZÉR ÁGNES,
a Világgazdasági Kutató Intézet tudományos
munkatársa;

DR. RÉTI GYÖRGY,
a Magyar Külügyi Intézet tudományos
munkatársa;

DR. FÜLÖP MIHÁLY,
a Magyar Külügyi Intézet tudományos
munkatársa;

SZIRTES I. JÁNOS
újságíró;

SZERB ISTVÁN,
újságíró;

V. PETROVSZKIJ,
a történelemtudományok doktora.

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI:

BOGNÁR GYULA
(főszerkesztő)
DARVASI ISTVÁN
GYOVAI GYULA
(a szerkesztő bizottság elnöke)
KOVÁCS LÁSZLÓ
KÖPECZI BÉLA
NAGY JÁNOS
PÁLOS TAMÁS
PÉTER JÁNOS
SALGÓ LÁSZLÓ
SIMAI MIHÁLY
SÜTŐ OTTÓ
TÁLAS BARNÁ
VÁLYI GÁBOR
VÁRKONYI PÉTER
VÁRNAI FERENC

A szerkesztőség címe:
1016 Budapest, Bérc u. 23.
Telefon: 664-587

KÜLPOLITIKA

A MAGYAR KÜLÜGYI INTÉZET ELMÉLETI-POLITIKAI FOLYÓIRATA
VIII. ÉVFOLYAM 5. SZÁM

TARTALOM

- KISS J. LÁSZLÓ: A békekutatás változó súlypontjai 3
LAKATOS TIBOR: A nemzetközi helyzet és a békemozgalom 22
CSISZÉR ÁGNES: A tőkés fegyverpiac – politikai piac? 39
RÉTI GYÖRGY: Az olasz külpolitika fő irányai az 1970-es években 56
FÜLÖP MIHÁLY: Franciaország és Közép-Kelet-Európa 72
SZIRTES I. JÁNOS: A magyar–osztrák kapcsolatok fejlődése 89
SZERB ISTVÁN: A Kínai KP Központi Bizottságának hatodik plénuma
és a kínai külpolitika néhány időszzerű kérdése 105

TUDOMÁNYOS FÓRUM

- V. PETROVSZKIJ: A leszerelési tárgyalások rendszere: problémák, nehézségek, perspektívák 112

DOKUMENTUMOK

- Magyar külpolitikai állásfoglalások hivatalos látogatások, két- és többoldalú találkozók és egyéb események alkalmából (1981. február – szeptember) 128

KÖNYVEKRŐL

- A Varsói Szerződés Szervezete. Dokumentumok. 1955–1980 (Pataki István) 149
Derek Leebaert: Európai biztonság: kilátások az 1980-as évekre (Fülöp Mihály) 152

- A Külpolitika 1980. évi tartalommutatója 157
Idegen nyelvű tartalomjegyzék
A tanulmányok orosz és angol nyelvű tartalmi kivonata

KÜLPOLITIKA

Főszerkesztő: Dr. Bognár Gyula
Főszerkesztő-helyettes: Nyárádi Róbert
Kiadja: Lapkiadó Vállalat, 1906 Bp. VII., Lenin krt. 9-11. Pf. 223.
Felelős kiadó: Siklósi Norbert igazgató
Megjelenik: évente ötször

INDEX: 25 469

81.3019 Athenaeum Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Soproni Béla vezérigazgató

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (postacím: 1900 Budapest V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.
Előfizetési díj egy évre: 120 Ft
Példányonkénti ára: 24 Ft

Franciaország és Közép-Kelet-Európa

Francois Mitterrand elnökké választása, a baloldal választási győzelme új korszak kezdetét jelentette Franciaországban. A változás máris érződik a belpolitika szinte minden területén. A kérdés az, hogyan érvényesül ez majd a külpolitikában, és milyen hatással lesz a bennünket közelebből érdeklő kelet-nyugati kapcsolatok felfogására, Franciaország és a szocialista országok viszonyára. Vagy talán a *Le Monde*¹ vezércikkírójának volna igaza, aki az új kormány külpolitikáját egyfajta „idealista gaulle-izmusnak” tekinti, és a külpolitika folytonosságát hangsúlyozza?

A hatalomra jutott baloldal politikáját még korai volna megítélni, de a francia külpolitikát meghatározó érdekeket, érzelmeket és hagyományokat, az előzményeket érdemes vizsgálat tárgyává tenni.

Mit jelent Franciaországnak Közép- és Kelet-Európa? Ha visszatekintünk a századunk két nagy világegése, az első és a második világháború utáni korszakban Közép- és Délkelet-Európában betöltött francia külpolitikai szerepre, a két helyzet közötti ellentmondás azonnal szembetűnik. A versailles-i békerendszer egyik megteremtője, a közép- és kelet-európai *status quó*t szövetségi rendszerrel védelmező nagyhatalom, amely katonai és politikai befolyását gazdasági gyengesége ellenére sikerrel érvényesítette², a második világháború utáni rendezésben szinte teljesen elvesztette beleszólási jogát a térség ügyeinek intézésébe. Franciaország külpolitikáját a második világháború befejező szakaszának eseményei és a háborút követő európai rendezés vitái határozták meg. A nagyhatalmi szerepért folytatott küzdelem egyik mellékszíntere volt csupán a harc a közép- és kelet-európai ügyekbe való beleszólási jogért. Ez az időszak sorsdöntőnek bizonyult a háború utáni francia külpolitika szempontjából, hiszen az európai rendezés ma is érvényes alapjainak meghatározásában való részvételének mértéke a későbbi külpolitikai kezdeményezés lehetőségét is behatárolta.

A Lengyelországot, Csehszlovákiát, Magyarországot, Romániát, Jugoszlávi-

át, Albániát és Bulgáriát magában foglaló térség sorsának eldöntésébe nem vonták be Franciaországot.

Pedig „Európa eme részeihez Franciaországnak elsőrendű érdekei fűződnek” – írta de Gaulle tábornok 1946. január 3-án a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányaihoz intézett jegyzékében.³

Kérdés, nem értékelte-e túl a tábornok Franciaország lehetőségeit. Valóban ennyire érdekelt volt a francia külpolitika „Európa eme részeiben”? Franciaország keleti politikájának napjainkig ívelő történetét vizsgálva, egy sor kérdésre keresünk választ. Hogyan illeszkedett bele a térség a francia külpolitika általános célkitűzéseibe?⁴ Kialakult-e határozott külpolitikai koncepció abban a vonatkozásban, hogy ezeknek az országoknak milyen szerepe legyen Franciaország politikai és gazdasági érdekeinek rendszerében? Mely országok tartoztak a francia külpolitika prioritásai közé? Mennyire vették és vehették figyelembe a francia „elsőrendű érdekeket” a nagyhatalmak? Milyen körülmények tették lehetővé, hogy Franciaország az enyhülési politika egyik úttörőjeként magához ragadja a kezdeményezést a kelet–nyugati közeledés folyamatában?

Franciaország rangja és Közép-Kelet-Európa

A Szabad Franciák mozgalma az antifasiszta háború idején természetszerűleg minden Közép-kelet-Európával kapcsolatos elgondolást alárendelt a fő célnak, Franciaország felszabadításának. Londonban ugyan a mozgalom szoros kapcsolatot teremtett a csehszlovák, lengyel és jugoszláv emigráns kormányokkal, de a Harcoló Franciaország csapatai nem vettek részt Magyarország, Románia és Bulgária felszabadításában. A brit kormány balkáni partraszállási terveit de Gaulle tábornok határozottan ellenezte: a francia erőket Franciaország felszabadítására fordítom, és „nem kötöm le őket a balkáni hadműveletekben”. „Miért adjunk katonai segítséget olyan politikai vállalkozáshoz, amelyből ki vagyunk rekesztve?”⁵ Churchill terveit Görögország és Jugoszlávia, illetve Bécs, Prága és Budapest felszabadítására kockázatosnak minősítette, és „mellékes iránynak” tartotta. Franciaország „maradék hadserege Prága felé meneteljen, miközben Párizs, Lyon, Strasbourg még sokáig az ellenség kezén marad?” „Vajon minő rendszer emelkedne ki a káoszából, ha hadseregünk éppen akkor Ausztriában vagy Magyarországon lenne?...”⁶

Jugoszlávia és Franciaország háború utáni viszonyára rányomta bélyegét, hogy de Gaulle és Tito között semmiféle kapcsolat nem alakult ki⁷, és a tábornok Olaszországot támogatta kezdettől fogva a trieszti kérdésben.

A Szovjetunió lengyel határookra vonatkozó elképzeléseit de Gaulle „nagyon is elfogadhatónak” tartotta, de a háború utáni lengyel rendszer kérdésében a szovjet kormányéval ellenkező nézeteket vallott.⁸ „Mínt hogy diplomáciai téren nem volt egyenrangú társa hatalmas szövetségeseinek, és nem vett részt egyenlő félként

a közös hadászati tervek kidolgozásában...”, Franciaország nem tudta rávenni a három antifasiszta nagyhatalmat a számára kedvező politikai magatartásra és katonai döntések meghozatalára. (De Gaulle tábornok a háború utáni Közép- és Kelet-Európában a tőkés társadalmi rendszer megőrzését kívánta, és a francia példa követését elsősorban Lengyelországban és Csehszlovákiában várta.)

1944 nyarán és őszén Franciaország kormányának elismertetéséért és az európai békét eldöntő nagyhatalmak közé emelkedésért harcolt. Bidault külügyminiszter 1944. november 11-i nyilatkozatában a Kelet és a Nyugat közötti közvetítő szerepet betöltő francia nagyhatalomról beszélt, amely biztonságát Kelet-Európával szövetségben, és egy regionális nyugat-európai megegyezés kereteiben képzelte el, a kis népek érdekeinek védelmezőjeként fellépve.¹⁰ Nagyhatalmi rangjának formális elismerése irányában hatott az Európai Tanácskozó Testületbe történő felvétele, valamint az elvi megegyezés arról, hogy Németországban egy francia megszállási zónát alakítanak ki. Ugyanakkor szövetségesei nem is tájékoztatták a quebec-i Churchill-Roosevelt, illetve a moszkvai Sztálin-Churchill találkozó részleteiről.

Ez a helyzet egyenesen következett abból, hogy a náci Németország és csatlósai leverésében a fő szerepet a Szovjetunió játszotta, amely az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával együtt az antifasiszta háborúban kivívta a győzelmet. Az európai rendezés kérdéseibe természetesen ez a három nagyhatalom kapott elsősorban beleszólási jogot. Franciaország hozzájuk képest csekély szerepet játszott az antifasiszta háborúban. Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország közötti érdekösszeütközések következtében a francia szereplést a háború utáni rendezésben az előbbiek, mindenekelőtt az Egyesült Államok igyekeztek visszaszorítani.

De Gaulle az 1944. november 10–14. között Párizsba látogató Churchillnek azt indítványozta, hogy meggyengült országaik fogjanak össze, hangsúlyozva, hogy Franciaországnak fontos „Európa egyensúlya, a szavatolt béke a Rajna mentén, a visztulai, dunai, balkáni államok függetlensége”¹¹, míg a brit államférfiak azt kérték a franciáktól, hogy bízzák rájuk az európai ügyek intézését, a két másik nagyhatalommal való alkudozást.¹²

Franciaország egyenlő jogú nagyhatalomként akart részt venni minden európai döntésben, de azt katonai, politikai és gazdasági hatalma nem támasztotta alá. Így csak történelmi, erkölcsi és szellemi fontosságára, az antifasiszta nagyhatalmak ellentéteit békítgető politikájára hivatkozhatott. Ez az egyensúlyozásra törekvő külpolitika megfelelt a belpolitikai erőviszonyok, a koalíciós kormányzás követelményeinek is, és hatékony eszköznek tűnt a nagyhatalmi szerep visszaszerzésére.

Franciaország legfőbb gondja a német veszély újjáéledésének megakadályozása volt. Biztonsági garanciát csak a Szovjetunióval között szövetség jelenthetett, és ezt kiegészítve felmerült a francia-csehszlovák-lengyel szövetség terve is.¹³ Franciaország nemzetközi pozícióinak helyreállításához a szovjet támogatás nélkülözhetetlennek bizonyult, és ez az amerikai-angol befolyást is sikerrel ellensúlyozhatta.

De Gaulle Szovjetunióban tett 1944. december 2–10. közötti látogatása alkalmával nem születhetett megegyezés Németország ügyében a másik két nagyhatalom nélkül, mivel a Szovjetunió lépett fel a legkövetkezetesebben a szövetséges nagyhatalmak egyeztetett döntéshozatala elvének védelmében. Az Odera–Neisse-határ francia részről történt elfogadása mögött az a sajátos elgondolás húzódott, hogy ezzel a lengyel–német közeledést hosszú időre kizárják, és precedensként használhatják egy esetleges nyugati határmódosítás megvalósítására.¹⁴

A Sztálin–de Gaulle tárgyalások legfőbb vitatémája a lengyel lublini bizottság elismerésének kérdése lett, amelytől a szovjet–francia egyezmény létrejötte függött. Franciaország állásfoglalása azért volt fontos, mert közismert volt a hagyományos lengyel–francia barátság, amely az angol–amerikai ellenkezést is tompíthatta volna. Ha a francia fél visszautasította is a későbbi demokratikus lengyel kormányt alkotó bizottság elismerését, pár hónappal később, 1945 júniusában az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával együtt rákényszerült e lépés megtételére¹⁵ és a Szovjetunió ezzel kapcsolatos politikájának elfogadására. Franciaország közép- és délkelet-európai szerepének kérdése a tárgyalásokon fel sem merült, hiszen Romániával, Bulgáriával és Magyarországgal hivatalosan nem állt hadiállapotban, nem szerepelt fegyverszüneteik aláírójaként, és így a szövetséges ellenőrző bizottságból is kimaradt.¹⁶

A francia diplomácia sikerként könyvelhette el a moszkvai látogatást, mivel a Szovjetunió elismerte az ország jogait az európai rendezésben, és hozzájárult egy újabb német agresszió megelőzését szolgáló kölcsönös segélynyújtási egyezmény megkötéséhez. A francia közvélemény a moszkvai tárgyalásokban a nagyhatalmi súly visszaszerzésének szimbólumát látta.¹⁷

A három antifasiszta nagyhatalom vezetőinek jaltai értekezletére Franciaországot nem hívták meg. Franciaország nélkül hoztak döntéseket a náci Németország megsemmisítéséről, a közép-európai és a balkáni államok sorsáról. A francia státuszról folyó vitában a németországi francia megszállási zóna kérdéséről nélküle döntöttek. Az a tény pedig, hogy a jóvátételi bizottságban Lengyelországgal és Jugoszláviával egy szinten kezelték, a külügyminiszterek időnkénti találkozóiból kihagyták, jelezte, hogy Franciaország nagyhatalmi rangja formális és nem tényleges, és az általunk vizsgált térségben nem volt és nem is lehetett semmilyen politikai vagy gazdasági befolyása.

A „felszabadított Európáról”, vagyis Magyarországról, Romániáról és Bulgáriáról szóló nyilatkozathoz Franciaország ugyan később csatlakozhatott, megszállási zónát kapott Németországban, majd Ausztriában is, az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának állandó tagja lett, mindez azonban nem csökkentette a diplomáciai gyengeség és megaláztatás felett érzett francia keserűséget: „... mi nem helyeseltük azt a módot, amellyel megszábták nemcsak a Németországhoz csatlakozott Magyarország, Románia és Bulgária sorsát, hanem Lengyelországot és Jugoszláviát is, amelyek a mi szövetségeseink voltak”.¹⁸ De Gaulle hevesen ellenezte a lengyel nemzeti egységkormányt és a Tito vezette jugoszláv

kormány elismerését. „Ehhez és egyedül ehhez nem kérték – okkall! – Franciaország hozzájárulását.”¹⁹ A tábornok erre hivatkozva mondta le tervezett találkozóját Roosevelt amerikai elnökkel, és 1945. február 5-i sajtóértekezletén kijelentette, hogy a jaltai döntések – amelyekben nem vett részt egyenlő félként – nem kötelezik Franciaországot.²⁰ A képlet azonban nem volt ily egyszerű, hiszen Bonnet francia nagykövet Washingtonban az iránt érdeklődött a konferencia után, hogy milyen szerepet játszhat Franciaország a lengyel kérdés megoldásában, és hogyan vehet részt a külügyminiszterek tanácskozásain, míg Massigli nagykövet Londonban a németországi fegyverszünetben és a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban való részvételről tárgyalt.²¹

A francia megszállási zónával kapcsolatos döntéseket a brit és az amerikai kormány halogatta, a Németország megadásával és megszállásával kapcsolatos döntésekből Franciaország kimaradt, és az Európai Tanácskozó Testület helyett a londoni szovjet–amerikai–brit hármas bizottság döntött. Franciaország nagyhatalmi státusza névleges maradt a legfontosabban, a német kérdésben. Viszont az is igaz, hogy az országnak ekkor még nem volt olyan súlya vagy szövetsége, amely érdekeinek érvényesítését elősegíthette volna, az antifasiszta harcban nem szerzett olyan érdemeket, mint egyrészt a Szovjetunió, másrészt az Egyesült Államok és Nagy-Britannia.²² Ebből fakadóan született 1945 tavaszának–nyarának francia külpolitikai jelszava, amely szerint az ország Keleten és Nyugaton egyaránt a kis európai államok szövetségese.²³ Franciaország a Szovjetunió politikáját nem volt hajlandó támogatni például a lengyel kérdésben, az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával pedig éleződtek az ellentétei.

A francia külpolitika mindazonáltal a három antifasiszta nagyhatalom által hozott döntések keretein belül maradt, és azok következményeit kénytelen-kelletlen elfogadta. 1945. május 9-én Jean de Lattre de Tassigny tábornok aláírása oda került Zsukov, Eisenhower és Montgomery neve mellé.

A három antifasiszta nagyhatalom vezetőinek potsdami találkozójára Franciaországot nem hívták meg. A német kérdést, a közép- és délkelet-európai kormányok elismerését, az olasz, magyar, román és bolgár békeszerződések előkészítését megtárgyaló értekezlet francia részvétel nélkül döntött,²⁴

Potsdam *de facto* európai rendezést jelentett, és a de Gaulle szerint is gyenge Franciaország hiába tiltakozott a három szövetségeshez 1945. augusztus 7-én elküldött jegyzékében: „Franciaország természetesen érdekelt minden Európát vagy európai térséget érintő kérdésben. Ez különösen Romániára, Bulgáriára, Magyarországra és Finnországra vonatkozóan értendő.”²⁵

A francia külpolitika új orientáció kidolgozására kényszerült: a „nyugati tömb”, a nyugat-európai államok egységének összekovácsolására.²⁶ A francia politika ugyanakkor bizonyos fokig igyekezett ehatárolni magát a Szovjetunió kelet-európai politikáját bíráló amerikai–brit állásponttól.²⁷

A londoni külügyminiszteri találkozón (1945. szeptember 11.–október 2.)

1940 óta először vett részt Franciaország. A balkáni békeszerződések ügyében Franciaországnak nem volt határozott álláspontja.²⁸ A francia diplomácia természetesen mindent megtett, hogy valamennyi békeszerződés előzetes megvitatásán részt vehessen, bár döntést csak a fegyverszünetet aláírók hozhattak. Amikor a román és a bolgár kormány elismerésének kérdése terelődött a szó, Molotov szovjet külügyminiszter joggal követelte Franciaország és a Kuomintang képviselte Kína távollétét, hiszen e kormányok nem álltak hadban az említett országokkal. A potsdami értekezleten ennek megfelelő határozat született. Bidault francia külügyminiszter különösen országa román ügyekben való érdekeltségét hangsúlyozta, a békeszerződés előkészítését elképzelhetetlennek tartotta francia részvétel nélkül.²⁹ A londoni külügyminiszteri értekezlet 1945. október 2-án az Egyesült Államok és Nagy-Britannia törekvései következtében eredménytelenül ért véget.

Az 1945. december 16-án kezdődött moszkvai háromhatalmi értekezleten a volt német csatlósok békeszerződéseit ismét Franciaország kizárásával vitatták meg. Franciaország a párizsi békekonferencián Lengyelországgal, Jugoszláviával és Csehszlovákiával együtt fejthette ki álláspontját.

Franciaország 1944 és 1946 közötti gyengesége és kétséges státusza ellenére is nagyhatalom maradt, és Németországban meggátolta bármilyen központi német gazdasági szerv vagy hatóság létrejöttét. Kudarcai ellenére 1946 áprilisától kezdve részt vett a külügyminiszteri találkozókon, és megalapozta helyét az 1955-ös és 1960-as négyhatalmi csúcstalálkozókon is. A nagyhatalmak elveivel azonosult, noha ehhez a katonai-gazdasági ereje hiányzott, és a történelmi hivatkozásoknak sem volt már sok helye. De Gaulle visszaadta a franciáknak nemzeti önbizalmukat, és megalapozta a IV. Köztársaság, majd az V. Köztársaság későbbi külpolitikáját, a független nagyhatalom rangjának elérését. E korszak alapvető felismerése volt, hogy a Szovjetunió támogatása, egyetértése nélkül nem lehet Közép-kelet-Európában politizálni. Kialakultak a francia külpolitika későbbi prioritásai is: Lengyelország és Románia.³⁰

1947. május 5-én jelentős események történtek a francia belpolitikában: Paul Ramadier miniszterelnök kormányából kirekesztette a kommunista minisztereket. 1947 nyarán Franciaország csatlakozott a Marshall-tervhez – szemben a kelet-európai népi demokráciákkal –, és ezzel felsorakozott az Egyesült Államok politikája mögé. Franciaország kapcsolatai a közép- és kelet-európai országokkal gyorsan romlottak, és az 1948–1953 közötti időszakban érték el mélypontjukat.

A Németország ügyében kudarcot vallott francia külpolitika azt mutatta, hogy illúziósnak bizonyult az önálló nagyhatalmi rangra, a Kelet és a Nyugat közötti közvetítő szerepre alapozott kereszténydemokrata külpolitikai koncepció. Lelkes szószólójának, Georges Bidault-nak távoznia kellett.³¹ Franciaország 1949-ben NATO-tag lett, 1950-ben csatlakozott az ún. stratégiai árucikkek embargójához (CoCom lista), és 1953-ban már felsorakozni látszott John Foster Dulles ügyvezetett felszabadítási koncepciójához.³² Valójában a francia diplomácia csak vonakodva követte a hidegháborús amerikai vonalvezetést, és az enyhülés első jeleit

(az osztrák államszerződés, a genfi négyhatalmi csúcstalálkozó) a Szovjetunióhoz való közeledésre használta fel.³³ Ez a szándék nyilvánult meg Guy Mollett 1956. májusi moszkvai látogatásában, amely viszont a kapcsolatok természetét nem változtatta meg. A francia reagálás a magyarországi ellenforradalomra, a franciák, britek és izraeliek együttes szuezi kalandja egy időre megakadályozta a további közeledést.

Jugoszláviával 1948 júniusa után kezdett javulni a viszony, 1951–1952-ben Franciaország részt vett a háromhatalmi segélynyújtásban, 1956 májusában pedig Tito elnök Párizsba látogatott. Az algériai felszabadító mozgalom jugoszláv támogatása következtében viszont ez a közeledés sem folytatódott. A IV. Köztársaság kül- és belpolitikai gyengesége, instabilitása következtében képtelen volt önálló szerepet betölteni Kelet és Nyugat között.

Az V. Köztársaság enyhülési politikája – és annak ellentmondásai

A francia enyhülési politikáról az 1966–1972 közötti években igen sok tanulmány és értékelés jelent meg.³⁴ Ez összefüggött azzal, hogy Franciaország nyugati részről úttörő szerepet játszott az enyhülési folyamatban, és egyidejűleg részben érvényesítette az 1944–1946-os időszakban kialakított külpolitikai elképzeléseit. 1981 tavaszával lezárult a francia jobboldal kormányzásának 23 éves időszaka, és ezzel lehetővé vált, hogy az enyhülés időszakában folytatott francia politika lényeges vonásait, indítékait, ellentmondásait összegezzük.

Miért nem került sor közeledésre Franciaország és az európai szocialista országok között az V. Köztársaság első, 1958–1963 közötti időszakában? Milyen tényezők indították el a francia külpolitikát a párbeszéd útján? Milyen megfontolások vezérelték a francia diplomáciát a szocialista országok közötti prioritások kialakításában? Melyek voltak a francia enyhülési politika elvei? Hogyan viszonyultak a „keleti nyitáshoz” szövetségesei, elsősorban az Egyesült Államok és az NSZK? Miért szenvedtek törést a francia politikai ambíciók a hatvanas évek végén, és miért vonult háttérbe az enyhülés terén betöltött korábbi úttörő szerep? A folytonosságra vagy a változásra való törekvés jellemezte a de Gaulle-t követő elnökök politikáját?

Miért nem került sor közeledésre Franciaország és az európai szocialista országok között az V. Köztársaság első, 1958–1963-as időszakában?

Az V. Köztársaság első éveiben Franciaország még nem fejtett ki intenzív diplomáciai tevékenységet az európai szocialista országok irányában. De Gaulle 1958. szeptemberi memorenduma az Észak-atlanti Szövetség hármas – amerikai–brit–francia – irányítására nem talált kedvező fogadtatásra szövetségeseinél, s ez a francia diplomáciát az Egyesült Államokhoz fűződő kötelek lazítására – ennek már 1959-ben voltak jelei –, a „keleti nyitással” a túlzott amerikai befolyás ellen-

súlyozására indíthatta volna. A kelet–nyugati párbeszéd megindításának azonban francia részről ebben az időszakban még súlyos akadályai voltak.

Egyrészt az 1962-es eviani egyezményig a francia külpolitikai erőfeszítések középpontjában az algériai kérdés megoldása állt. Másrészt 1958 és 1962 között a Berlin státusza körül folytatott vitákban tanúsított, az amerikai és brit politikai megnyilatkozásoknál is jóval merevebb francia álláspont akadályozta a közeledés feltételeinek létrejöttét.³⁵ Ekkor érvényesült a legerőteljesebben a gaulle-ista külpolitikának azóta már feledésbe merült vonása, amely a nemzetközi feszültségek időszakában a leghatározottabb felsorakozást jelentette a szovjetellenes és anti-kommunista atlanti szövetség érdekei védelmében. (A karib-tengeri válság idején például – 1962-ben – Franciaország volt az Egyesült Államok legszilárdabb szövetségese.)³⁶

Az önálló atomműterő, a „force de frappe” létrehozása a máig érvényes alapokra helyezte a francia katonapolitikát, ami együtt járt a leszerelési kérdésekben kialakított tartózkodó, a genfi leszerelési bizottságban a részvételt, az 1963-as moszkvai atomcsend-egyezmény aláírását elutasító magatartással.³⁷

Ezek a tényezők akadályozták Franciaország és az európai szocialista országok közötti kapcsolatok javítását. 1947 és 1963 között a közép-kelet-európai szocialista országok (természetesen a Szovjetuniót kivéve) csekély figyelmet kaptak a francia diplomácia érdeklődésében. A francia külpolitika mégsem volt egyértelműen negatív: de Gaulle például 1959. március 25-én tartott sajtóértekezletén jelentette be, hogy elismeri az Odera–Neisse-határt Lengyelország nyugati határaként.³⁸ De Gaulle tábornok egyik legfőbb törekvése azonban – a négyhatalmi dialógus megvalósítása – Hruscsov 1960. március–áprilisi párizsi látogatása után az amerikai magatartás következtében meghíúsult.³⁹ 1967-ben, a közel-keleti háború idején még kísérletet tett a francia külpolitika e forma újraelésztésére, de az 1969–1971 között Berlin kérdésében az egyezmény megkötéséhez vezető tárgyalásokon kívül nem került sor ilyen jellegű találkozókra.

Milyen tényezők indították el a francia külpolitikát a párbeszéd útján?

A hatvanas évek közepén a Franciaország és a szocialista országok kapcsolatában kezdődött enyhülést több tényező egyidejű jelenléte tette lehetővé. A nemzetközi erőviszonyok a szocializmus javára változtak meg, szétfeszítették a nemzetközi kapcsolatoknak az éleződő kelet–nyugati szembenállásra alapozott rendszerét, amely ugyanakkor de Gaulle elképzeléseit, a független francia szerep kialakítását is akadályozta.⁴⁰ A tábornok elnököt a nyugati szövetségi rendszeren belüli, az Egyesült Államokkal való „egyenjogúságra” irányuló törekvései fordították az *ellensúly* keresése, a Szovjetunió és a szocialista országok irányába történő nyitás felé. Az V. Köztársaság belső és külső pozíciói 1962-re konszolidálódtak: véget ért az algériai háború, az ország addig nem ismert gazdasági fellendülést élt át, a rendszer intézményei megszilárdultak. 1963-ban Franciaország viszonya megromlott az amerikai és brit szövetségeseikkel, a NATO sokoldalú atomműterőt, a nassau egyezményt de Gaulle elutasította, az amerikai „atomernyőben”

való francia hit megrendült, a tábornok megvétózta Nagy-Britannia belépését a Közös Piacba. Mindez olyan eseményekkel párhuzamosan történt, mint az amerikai külpolitika fokozatos elfordulása Európától és a belebonyolódás a vietnami háborúba. Mindez növelte a francia bírálatokat az amerikai diplomácia vietnami, kubai, dominikai, kongói lépéseivel szemben, és Franciaország a NATO katonai szervezetéből történő 1966. évi kivonulásával meglehetősen feszültté tette az amerikai-francia viszonyt.

Franciaország tehát távolodott az amerikai külpolitikai vonalvezetéstől, és ezzel egyidőben az Egyesült Államokhoz ekkor szorososan igazodó NSZK-tól is. De Gaulle ugyanis elismerte az európai területi *status quó*t, ellenezte az NSZK részvételét a NATO sokoldalú atomtőerő-tervében, a német újraegyesítést pedig csak az igen távoli jövőben tartotta megvalósíthatónak.⁴¹ A közeledést korábban akadályozó körülmények (algériai háború, berlini kérdés) megszűnésével egyidőben tehát a francia külpolitika fontos nemzetközi kérdésekben közelebb került a szocialista országok álláspontjához. A Szovjetunió Franciaországot az európai kontinens egyik nagyhatalmaként ismerte el, és az Egyesült Államoktól független külpolitikai megnyilatkozásai azt bizonyították számára, hogy a francia diplomácia önálló útra lépett.⁴² Létrejöttek a feltételek a párbeszéd megindulásához.

Milyen megfontolások vezérelték a francia diplomáciát a szocialista országok közötti prioritások kialakításában?

1963 és 1965 között a francia külpolitikának választania kellett két lehetőség között: a Szovjetunióhoz közeledve, a szovjet kezdeményezésekre válaszolva elfogadják-e a párbeszédet, vagy a közép- és kelet-európai szocialista országokkal kezdjék meg a magas szintű látogatások sorát, ezzel kísérletet téve a szocialista országok megosztására. De Gaulle tábornok politikai realizmusáról tanúskodik, hogy az előbbi utat választotta. A Szovjetunióval való párbeszéd jelentette Franciaország számára külpolitikai mozgástere kiszélesítésének, „független” külpolitikai irányvonala megteremtésének lehetőségét. A szovjet-francia kapcsolatok 1964-től gyorsan bővültek. De Gaulle tábornok 1966. június 20.–július 1-i szovjetunióbeli látogatása pedig már fordulatot jelentett.⁴³ Ez volt a kezdete a magas szintű francia-szovjet párbeszéd állandóvá válásának, s francia szempontból ezt mindig elsőrendűnek, lényegesnek, a nemzetközi helyzet alakulását befolyásolni képes fórumnak tekintették.⁴⁴ Egyszerre jelentette ez a külpolitikai érdekek bizonyos fokú egybeesését és a hagyományos barátság felélesztését.

A közép- és kelet-európai szocialista országokkal is megkezdődtek 1964–1965-ben a miniszterelnöki, külügyminiszteri szintű látogatások. Ennek keretében tárgyalt 1968 márciusában Fock Jenő magyar miniszterelnök is Párizsban. Francia részről valamennyi országgal (kivéve Albániát) megkezdődött a magas szintű párbeszéd, amely folytatódott a következő évtizedben is.

Ennek ellenére a francia külpolitika általános célkitűzéseiben a közép- és kelet-európai országok csak szerény helyet foglalnak el. A szocialista országok többsége sokkal nagyobb érdeklődést tanúsít Franciaország iránt, a francia politi-

kai-gazdasági-kulturális jelenlét összehasonlíthatatlanul nagyobb a térségben, mint a franciák külpolitikai, külgazdasági, kulturális érdeklődése a terület országai iránt. A francia külpolitika természetesen differenciál az egyes országok között, és diplomáciai, gazdasági teljesítőképesége, lehetőségei függvényében néhány országra összpontosítja erőfeszítéseit. A francia érdeklődés rangsorának kialakulásában az adott ország politikai súlya, külpolitikájának nemzeti sajátosságai, a hagyományok, a gazdasági érdekelttség, a francia befolyás „befogadására” való fogékonyság döntött. Érthető, hogy *Lengyelország és Románia* került a francia politikai-gazdasági érdeklődés előterébe, Jugoszlávia, valamint az NDK, Magyarország, Csehszlovákia és Bulgária iránt sokkal kevesebb francia figyelem volt tapasztalható.

De Gaulle tábornok 1967. szeptemberi varsói látogatása alkalmával Lengyelországot „szélesebb távlatokban” való gondolkodásra, a francia példa követésére szólította fel, a lengyel függetlenség és területi integritás védelmében lépett fel.⁴⁵ Lengyelország de Gaulle keleti politikájában kulcsfontosságú szerepet játszott. A nemzetállamokra épülő, a szovjet és amerikai „hegemónia” ellen irányuló, az „európai Európa” de gaulle-i koncepciójának keretében Franciaország Nyugaton, Lengyelország pedig Keleten a katonapolitikai tömbök felszámolásának kezdeményezőjének szerepét kapta. A lengyel visszautasítás következtében a tábornok elnök diplomáciája a legfontosabb ponton futott zátonyra, és ha nem tulajdoníthatjuk is e külpolitikának a kisantant-politika újraélesztésének szándékát, bebizonyosodott, hogy a „hagyományos kapcsolatok” felújításának kísérlete csak korlátozott eredményekkel járhatott.

Melyek voltak a francia enyhülési politika elvei?

A gaulle-ista keleti politika hármas jelszava, az enyhülés, egyetértés, együttműködés alternatívaként fogalmazódott meg a szocialista országoknak a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élését hirdető politikájával szemben. De Gaulle tábornok egyik alapgondolata – és ebben szakított a hidegháborús felfogással – az volt, hogy Európában a háború veszélye a kialakult erőviszonyok következtében, ha nem szűnt is meg teljesen, de minimálisra csökkent. A „szovjet fenyegetés” mítoszának elvetése, a nemzetközi helyzet francia, illetve szovjet megítélésében bekövetkezett közeledés, az Egyesült Államok politikájának bírálata elősegítette a francia enyhülési politika „érvrendszerének” kialakulását.

De Gaulle – ahogyan erről már korábban szó esett – nagyhatalmi rangra akarta emelni Franciaországot, a négyhatalmi párbeszédet szorgalmazta (mint láttuk, eredménytelenül), és ennek az elképzelésnek a keretében közeledett a Szovjetunióhoz.

Az enyhülés, egyetértés, együttműködés elvére építve a francia politika a tömbök megszüntetésén, az európai államközi kapcsolatok természetének megváltoztatásán fáradozott, a politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatok szorosabbra fűzésével, a magas szintű párbeszéd intézményesítésével. A francia enyhülési poli-

tikában szervesen illeszkedett az „európai Európa” és az „Európa az Atlanti-óceántól az Urálig”-koncepció, amellyel a kontinens hidegháborús megosztottságát megszüntetve, új európai viszonyokat és egyensúlyt akartak létrehozni. Ez a külpolitika különösen a német kérdésben a francia–szovjet felelősséget hangsúlyozta.

A gaulle-ista enyhülési politika szervesen összekapcsolódott azzal az elvárással, hogy nemcsak a politikai-katonai tömbök „eróziója” indult meg, hanem a szocialista országok társadalmi rendszere is „evolúción”, „liberalizálódáson” megy keresztül, vagyis ezek az országok mind határozottabban juttatják majd kifejezésre „nemzeti egyéniségüket”, és követik a „francia példát”, vagyis a kivonulást saját „tömbjük” katonai szervezetéből. Ezek az elvárások nem váltak valóra.

Hogyan viszonyultak a keleti nyitáshoz szövetségesei, elsősorban az Egyesült Államok és az NSZK?

A francia enyhülési politika a hatvanas évek közepén egyedülálló jelenségnek bizonyult, nyugati partnerei nem követték, sőt az atlanti egység megbontásával vádolták de Gaulle-t. Ezt a bírálatot felerősítette a szocialista országok irányában történt nyitás és a NATO katonai szervezetéből való kivonulás időbeli egybeesése. Az amerikai–francia viszony feszültté válásához, de Gaulle személyének és politikájának rendkívül negatív amerikai megítéléséhez ez kétségtelenül hozzájárult. A francia külpolitikai nyitás mindaddig az amerikai és a nyugatnémet bírálatok kereszttüzeiben állt, amíg ezek az országok is rá nem léptek a kelet–nyugati közeledés útjára.

1964–1969 között a francia és a nyugatnémet kormány stratégiája a kelet–nyugati párbeszéd megindítását illetően eltért egymástól. Az NSZK 1966-os békejegyzékét, az NSZK–román diplomáciai kapcsolatok felvételét de Gaulle elsősorban azért bírálta, mert a nyugatnémet kormány akkor meg akarta kerülni a Szovjetuniót, és így taktikájuk, szerinte, csak az elutasítást provokálhatta ki, és a bizalmatlanságot fokozhatta.⁴⁶ Nyilvánvaló, hogy a bonni nagykoalíció a szocialista országok megosztására és a Szovjetunióról való leválasztásukra törekedett. Francia részről bátorították az NSZK külpolitikai nyitását Kelet felé, de ugyanakkor a szocialista országokban is bizalmat kívántak ébreszteni a Párizs–Bonn-tengelyre épülő Nyugat-Európa iránt, amelyet úgy próbáltak feltüntetni, mint az európai egyensúly és az enyhülés egyik elemét.⁴⁷ A *status quo* elismerésének, az „újraegyesítés” megvalósításának kérdésében Franciaország a bonni nagykoalícióval ellentétes álláspontot foglalt el. 1968 szeptemberében de Gaulle tábornok Kiesinger nyugatnémet kancellárnak megismételte, hogy az „európai Európa” koncepció, az enyhülés, egyetértés, együttműködés eszméjének megvalósítása biztosíthatja a német kérdés megoldásának keretét.⁴⁸ Ezzel egyidőben az NSZK kormányai növekvő aggodalommal szemlélték a francia enyhülési politikát.⁴⁹ Ez a bizalmatlanság csak Brandt „keleti politikájának” kezdetével szűnt meg.

Miért szenvedtek törést a francia politikai ambíciók az 1960-as évek végén, és miért szorult háttérbe az enyhülés terén betöltött korábbi úttörő szerep?

Az 1968. május–júniusi francia események, ha nem hatottak is azonnal a kül-

politikára, de Gaulle tábornokot politikájának átgondolására készítették. A frank válságával a nemzetközi pénzügyi harcban is gyengült Franciaország pozíciója. Az Egyesült Államokhoz történő közeledés első jelei 1968-ban pedig megmutatták a francia egyensúlyozó politika korlátait. 1964–1967 között a francia külpolitikai nyitás a szocialista országok kezdeményezéseire válaszolva lehetővé tette a párbeszéd megkezdését, az együttműködés kereteinek kialakítását, és ezzel új korszakot nyitottak Franciaország és a térség országai közötti kapcsolatok történetében. A már ismertetett körülmények következtében azonban érthető, hogy 1968–1969-ben nem folytatódhatott a kapcsolatok javulásának korábbi években tapasztalt lendülete.

De Gaulle enyhülési politikáját az európai légkör javulására, a „tömbök” fokozatos dezintegrálódásának tendenciájára, valamint arra a feltételezésre építette, hogy a Szovjetunió és az európai szocialista országok elfogadják az enyhülés, egyetértés, együttműködés, az „európai Európa” francia koncepcióját. Michel Debré 1968. szeptember 16-án joggal mutatott rá arra, hogy az enyhülési politikával szemben nem lehetséges más politika.⁵⁰ Az enyhülést azonban három dimenziós folyamatnak fogta fel, amely a Szovjetunió és az Egyesült Államok és szövetségi rendszerei között, valamint a szocialista országok között és végül a szocialista országokon belül megy végbe.⁵¹ A szocialista országok természetesen nem értettek egyet az enyhülés ilyen jellegű felfogásával. De Gaulle tábornok elnökségének utolsó éve enyhülési politikájának valamennyi ellentmondását mintegy összesűrítve tükrözte. Hosszú távú elképzelései nem váltak valóra, noha politikája a szocialista országokkal megkezdett párbeszédrel jelentős gyakorlati eredményeket ért el. Utódai viszont teljesen más nemzetközi helyzetben formálták keleti politikájukat.

A folytonosság vagy a változás volt-e jellemző a de Gaulle-t követő elnökök politikájára?

Franciaország a kelet–nyugati közeledés általános légkörében 1969 után elvesztette azt az úttörő szerepet, amelyet de Gaulle tábornok keleti politikája vívott ki magának. Nemcsak arról volt szó, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok, Kelet- és Nyugat-Európa közötti közvetlen párbeszéd kialakulásával egyre kevesebb alapja volt a francia közvetítő szerepnek. Pompidou elnök a rendelkezésre álló eszközökhöz képest túlméretezett nagyhatalmi ambíciókkal, a világpolitikában játszandó francia szereppel kapcsolatban sokkal szkeptikusabb volt, mint elődje. A Szovjetunióval folytatott párbeszédet a tábornok elnök a francia nagyhatalmi rang visszaszerzéséhez, az Egyesült Államokkal szembeni függetlenség megerősítéséhez óhajtotta felhasználni. Pompidou sokkal pragmatikusabban közelítette meg a szovjet–francia együttműködés kérdéseit. 1970. októberi moszkvai látogatásakor, majd 1971 októberében, L. I. Brezsnyev párizsi tárgyalásai alkalmával a francia–szovjet együttműködés gyakorlati alapelveiben egyeztek meg, és ha megmaradt is e kapcsolatok példamutató szerepe, egyedülálló jellegét már elvesztette az általános kelet–nyugati közeledés légkörében.⁵² Pompidou nem a szövetségei-

vel szembeni látványos kihívások, az európai egyensúly elutasításának politikáját követte, hanem a kialakult erőviszonyokhoz, politikai realitásokhoz való rugalmas alkalmazkodást hirdette.⁵³ A francia enyhülési politika elhagyta az olyan elképzeléseket, jelszavakat, mint az „európai Európa”, az „Európa az Atlanti-óceántól az Urálig”, lemondott továbbá a szocialista országok társadalmi rendszerének megváltoztatásához fűzött reményekről. Pompidou és még inkább Giscard d'Estaing elnöksége idején csökkentek a korábban konfliktusokkal fenyegető elmentések az Egyesült Államokkal, ez azonban nem vezetett Franciaország NATO-ba történő reintegrálódásához, az önálló francia katonapolitika feladásához.

A Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok javulása, az 1972. májusi elvi nyilatkozat, valamint az atomháború elhárításáról szóló 1973. júniusi egyezmény a francia jobboldalban a két nagyhatalom „közös uralmától”, a világpolitika ügyeinek kizárólagos irányításától való félelmét ébresztette fel.⁵⁴ Nem kell különösebben bizonygatnunk e feltételezések alaptalanságát, amelyet az azóta történt események is bizonyítanak. A „kondomínium”, a „közös uralom” elméletének kialakulása azonban jól mutatta Franciaország egyensúlyozó politikája mozgásterének beszűkülését.

Az enyhülési folyamatban ezekben az években nyugati részről a vezető szerepet az NSZK külpolitikája, majd az amerikai–szovjet párbeszéd vette át. Brandt „Ostpolitik”-ja, az NSZK és a Szovjetunió, valamint a közép- és kelet-európai szocialista országok közötti kapcsolatok normalizálása következtében, az Európa keleti és nyugati fele közötti viszonyban mély átrendeződés ment végbe, s a párbeszédhez már nem volt szükség a francia közvetítő szerepre. Jóllehet Pompidou elnök és általában a francia jobboldal gaulle-ista szárnya úgy fogta fel ezt az irányvonalat, mint a de Gaulle-i politika helyességének és az 1965–1969 közötti francia példa követésének bizonyítékát, ez mit sem változtatott azon a tényen, hogy az Ostpolitik térhódításával párhuzamosan a francia politikai és gazdasági pozíciók Közép- és Kelet-Európában viszonylagosan meggyengültek.

A francia külpolitika de Gaulle távozása után a multilaterális fórumokon rugalmasabbá vált. Franciaország támogatta például az európai biztonsági és együttműködési értekezlet mielőbbi összehívását, jóllehet ezzel egyidőben a berlini négyhatalmi tárgyalásokon sok kérdésben nyugati szövetségeseinél is merevebb álláspontot tanúsított. A francia diplomácia természetesen továbbra is előnyben részesítette az európai államok közötti kétoldalú kapcsolatok fejlesztését. Az összeurópai értekezletet viszont azért is hasznosnak tartotta, mert ezen minden európai állam hallathatja szavát, és elismertetheti érdekeit, francia szóhasználat szerint „nemzeti egyéniségét”. A gaulle-ista külpolitikai koncepció egyik elemének a felhasználásáról van tehát szó: Franciaország a katonai-politikai tömbök lazításának szándékát nem adta fel, a bécsi tárgyalásokról többek között ezért maradt távol.⁵⁵ A francia diplomácia aktív szerepet vállalt a nyugati országok külpolitikai egyeztetésében, az európai biztonsági és együttműködési értekezlet kompromisszumos jellegű ajánlásainak kidolgozásában, és erről Belgrádban s Madridban sem mon-

dott le. A sokoldalú kereteket a közvetítő szerep felélesztésére igyekezett felhasználni.

A francia enyhülési politikában a de Gaulle-t követő évtizedben a folytonosság dominált, de a keleti politika az általános francia külpolitikai célkitűzések értékrendjében veszített fontosságából, megmutatkoztak lehetőségeinek korlátai, más nyugati szövetségeihez viszonyítva pedig elveszítette az egyedüli tárgyalópartner privilegizált helyzetét.

Franciaországnak Közép- és Kelet-Európában a hetvenes évtizedben folytatott külpolitikája nemcsak a történelmileg kialakult politikai-kulturális vonzalmakat vette figyelembe, hanem a politikai realitásokat, a szocialista szövetségi rendszer létét és a Szovjetuniónak a térségben betöltött szerepét. A francia külpolitika a kétoldalú kapcsolatokat az európai szocialista országokkal a szovjet-francia viszony elmélyítésével párhuzamosan fejlesztette. Francia részről a Szovjetunióval folytatott párbeszédnek döntő jelentőséget tulajdonítanak, amelyet a nemzetközi feszültség időszakaiban még fontosabbnak tartanak, mint egyébként.

A francia diplomácia a közép- és kelet-európai szocialista országok „nemzeti egyéniségén” kívül az adott országnak a Szovjetunióval fenntartott kapcsolataira is figyelmet fordított. A *Lengyelország* iránti megkülönböztetett érdeklődésben francia részről a politikai, gazdasági, kulturális érdekek, a történelem, a hagyományok, a baráti érzelmek is szerepet játszottak. A *Romániát* Franciaországgal összefűző szálak „a latinság, a történelem és az együttműködés állandó szándéka”⁵⁶ következtében az elmúlt évtizedben folyamatosan erősödtek, és kifejezésre jutottak az államfők kölcsönös látogatásaiban is. Párizs nem annyira a kulturális közösségnek, mint a román külpolitikai tevékenységnek tulajdonít jelentőséget. *Jugoszlávia* de Gaulle tábornok elnöksége idején nem tartozott a francia keleti politika kitüntetett országai közé. Ezt a helyzetet elnökségének időszakában Giscard d'Estaing a francia-jugoszláv közeledés elősegítésével módosította. *Csehszlovákiával* a külügyminiszteri szintű párbeszéd csak az évtized közepén állt helyre. A diplomáciai kapcsolatok 1973. február 9-i felvétele, az *NDK* külügyminiszterének 1976-os párizsi látogatása óta a francia érdeklődés fokozatosan növekszik ebben a relációban. *Albániával*, amely önmagát különíti el Európától és a világtól, Franciaország csekély jelentőségű, de baráti kapcsolatokat tart fenn.⁵⁷

Összességében elmondható, hogy a hetvenes évek második felében Franciaország és a szocialista országok kapcsolatai magasabb szintre emelkedtek. Ebben döntő szerepet játszott a közép- és kelet-európai szocialista országok aktív, kezdeményező külpolitikája, amellyel az enyhülés elmélyítésén fáradoztak. A francia indítékok alapján véve változatlanok maradtak. Ezt a megállapítást igazolják Giscard d'Estaing Kádár János látogatása alkalmával tett kijelentései is: A két ország „egyaránt mélységesen ragaszkodik nemzeti sajátosságaihoz és hagyományosan a külvilág felé fordul. A függetlenségnek és a nyitásnak a kettős hivatása nem teljesíthető a hidegháború fojtogató légkörében vagy az ideológiai összecsapásban. E kettős célkitűzés kiteljesedéséhez olyan Európára van szükség, ahol

az államok megszabadulnak a bizalmatlanságtól és a félelemtől, ahol a nemzetek – kölcsönösen tiszteletben tartva egymás szuverenitását – megismerhetik és megérthetik egymást, és együtt munkálkodhatnak, és végül ahol a népek – tudomásul véve az őket elválasztó különbségeket – kölcsönösen megbecsülik egymást. Ez az enyhülés politikájának értelme. Franciaország állhatatosan folytatja ezt a politikát, immár több mint tíz éve. . .”⁵⁸ A „nemzeti arculatra” történő hivatkozás, az enyhülés kétoldalú kapcsolatok alapján történő fejlesztése a francia külpolitika hagyományos vonalvezetésére utalt. A francia keleti politika az elmúlt években azonban a korábnál jóval összetettebbé vált, új vonásokkal, az „ideológiai enyhülés” tételével gazdagodott.

A francia keleti politikának olyan ellentmondásos vonásai és gyenge oldalai vannak, amelyek hatását a szocialista országok mérsékelni igyekeznek. Ezek közé tartozik az „ideológiai megbékélés” tétele, amely elfogadhatatlan a szocialista országok számára. A békés egymás mellett élés gyakorlata ugyanis nem jelenti a szocialista és a tőkés országok közötti ideológiai harc megszűnését.

A francia keleti politika legfőbb gyengesége a külgazdasági politikában rejtett. Franciaország külgazdasági kapcsolataiban az elmúlt évtizedekben az európai szocialista országok marginális szerepet játszottak: külkereskedelmi forgalmában 5 százalék alatt maradt az arányuk, annak ellenére, hogy a kelet–nyugati kapcsolatok stabilizáló hatása a francia külgazdaságra már a hetvenes évek közepétől megmutatkozott, amikor a szocialista országok piacai felé történt nyitás némileg ellensúlyozta az energiaválság és a gazdasági nehézségek következményeit, csökkentette a francia kereskedelmi mérleg hiányát.⁵⁹ Franciaország külgazdasági politikájában azok a szocialista országok kaptak nagy szerepet, amelyek a francia nagyvállalatokkal értékes komplett berendezések importjára tudtak szerződéseket kötni, vagyis amelyek a francia beruházási javak elsődleges vásárlói voltak, ugyanakkor ezt ellentételezni tudták energiahordozók és nyersanyagok szállításával.

A francia külgazdasági politika prioritásai megegyeztek a francia külpolitika érdeklődésének irányaival. Ebben az értelemben a külpolitika és a külgazdasági politika egybecséséről, nagyfokú összhangjáról beszélhetünk. A szocialista országokkal folytatott francia külkereskedelem így három országra összpontosult: a Szovjetunióra, Lengyelországra és Romániára. Ezek az országok Franciaország kelet-európai külkereskedelmi forgalmának 80 százalékát képviselték. Franciaország és a szocialista országok külkereskedelmi forgalmának dinamizmusa – az 1965–1975 közötti évtizedben tapasztalt gyors növekedés után – az utóbbi években visszaesett. A hetvenes évek második felében a kelet–nyugati gazdasági kapcsolatok általános tendenciájának megfelelően a francia kiviteli expanzió lefékeződött. Mindez a Franciaország számára legfontosabb viszonylatokat (Szovjetunió, Lengyelország) érintette, és a Bulgáriába, NDK-ba és Magyarországra irányuló francia export visszaesésével párosult. A szocialista országok kereskedelmi deficitje 1975–1976-ig gyorsan növekedett Franciaországgal szemben. Ezt a folyamatot az „inga visszatérése” követte, vagyis a szocialista országok igyekeztek csökkenteni mér-

leghiányukat. Franciaország nyugati versenytársaival szemben gazdasági és pénzügyi előnyök nyújtásával igyekszik kedvezőbb helyzetre szert tenni. A szocialista országokkal fenntartott gazdasági kapcsolatok erősítésének még jelentős tartalékai vannak.

Franciaország a hatvanas és hetvenes évek enyhülési politikájával a közép-és kelet-európai térségben visszahódította a második világháború alatt és után, valamint a hidegháború időszakában elvesztett politikai és kulturális pozícióinak egy részét, a szocialista országok kezdeményezésére válaszolva, alapjában véve pozitív szerepet játszott a kelet–nyugati közeledés, az európai párbeszéd kialakításában. Minden lehetőség adott arra, hogy Franciaország és az európai szocialista országok együttműködése a jövőben tovább bővüljön.

¹ *Le Monde*, 1981. július 10.

² Franciaország két világháború közötti külpolitikai-gazdasági befolyásáról lásd *Ránki György: Gazdaság és külpolitika. A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemóniáért (1919–1939)*. Budapest, 1981.; *Adám Magda: A kisantant (1920–1938)*. Budapest, 1981.; *Ormos Mária: Franciaország és a keleti biztonság (1931–1936)*. Budapest, 1969.

³ *Cb. de Gaulle: Háborús emlékiratok. Gondolat Kiadó, 1973. 702., 421., 518. l.*

⁴ A francia–NDK kapcsolatokat csak érintjük, a szovjet–francia viszony tárgyalása viszont központi szerepet kap tanulmányunkban.

⁵ *Cb. de Gaulle: i. m.: 380. l.*

⁶ *Ua. 422. l.*

⁷ *Ua. 380. l.*

⁸ *Ua. 384. l.*

⁹ *Ua. 383. l.*

¹⁰ *Sunday Times* (London), 1944. november 11.

¹¹ *Cb. de Gaulle: i. m.: 519. l.*

¹² *Ua. 520. l.*

¹³ Jean Laloy közlése az Institut Français des Relations Internationales 1980. június 12–13-i „Crises et Guerres au XX- siècle: analogies et différences” c. kollokviumán.

¹⁴ *A. W. De Porte: De Gaulle's Foreign Policy 1944–1946*. Cambridge, Massachussetts, 1968.

¹⁵ *Cb. de Gaulle: i. m.: 529–539. l. De Porte: i. m.: 77–78. l.*

¹⁶ *Cb. de Gaulle: i. m.: 531–532. l.*

¹⁷ *Le Monde*, 1944. december 19. Idézi Bogomolov szovjet nagykövet 1944. december 17-i és Félix Gouin december 12-i nyilatkozatát, illetve *Journal Officiel, Débats* 1944. november–december. 484. l.; G. Bidault december 21-i nyilatkozatát.

¹⁸ *Cb. de Gaulle: i. m.: 547. l.*

¹⁹ *Cb. de Gaulle: i. m.: 546. l.*

²⁰ *Le Monde*, 1945. február 7.; *Cb. de Gaulle: i. m.: 387–388. l.*

²¹ *Le Monde*, 1945. február 21.

²² A francia háborús szereplésre vonatkozóan lásd *Ránki György: A második világháború története. Gondolat Kiadó, Budapest, 1973.*; *A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945. 4–5. köt. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1966.*; Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1958.

²³ *Le Monde*, 1945. február 11–12., március 7., május 8.

²⁴ *Le Monde*, 1945. július 5., július 11.

²⁵ Documents Français Relatifs à l'Allemagne. Párizs, 1946. 7–11. l.

²⁶ De Gaulle 1945. szeptember 10-i nyilatkozata a *The Times*-nak.; *Le Monde*, 1945. július 31., szeptember 8., október 13.

²⁷ *Le Monde*, 1945. október 14–15.

²⁸ *Le Monde*, 1945. szeptember 15., 18., 19.

²⁹ *Le Monde*, 1945. szeptember 25., 26., október 5.

- ³⁰ 1945 és 1947 között a németellenes összefogás koncepciójában Csehszlovákia is központi szerepet játszott.
- ³¹ *Gazdag Ferenc*: A Mouvement Républicaine Populaire. A kereszténydemokrácia Nyugat-Európában (1944–1958) című kötetben. Kossuth Könyvkiadó, 1980.
- ³² *Gazdag Ferenc*: i. m. 187. l.; *Benneth Kovrig*: The Myth of Liberation. East-Central Europe in U. S. Diplomacy and Politics since 1941. John's Hopkins University Press, Baltimore, London, 1973. 136. l.
- ³³ *B. Kovrig*: i. m.: 157. l.
- ³⁴ *Salgó László*: De Gaulle diplomáciája. Kossuth Könyvkiadó, 1972.; *A. Grossmer*: La politique exterieure de la Ve République. Párizs, 1965.; *M. Keens-Soper*: Foreign Policy. A „France Today” című kötetben. London, 1970.; *W. W. Kulski*: De Gaulle and the World. The Foreign policy of the Fifth French Republic. 1966.; *J. I. Rubinszkij*: Francija. Moszkva, 1973.; *M. Couve de Murville*: Une politique étrangère.; *Ch. de Gaulle*: Mémoires d'espoir. Párizs, 1970.; *T. Schreiber*: Les relations de la France avec les pays de l'Est (1944–1980).; *A. Passeron*: De Gaulle parle (1962–1966). Párizs, 1966.; *M. Tatu*: Le triangle Washington–Moscou–Pekin et les deux Europe'(s). Párizs, 1972.; *Gazdag Ferenc*: A francia enyhülési politika egyes vonásai. *Külpolitika*, 1980. 3. sz. 41–58. l.; *Berényi Pál*: Francia polgári koncepció a nemzetközi enyhülésről. Kézirat. MKI. Budapest, 1979.
- ³⁵ *Ch. de Gaulle*: Mémoires d'espoir. Párizs, 1970. 239–240. l.
- ³⁶ Ua. 262. l.; *M. Couve de Murville*: i. m.: 185–189. l.
- ³⁷ *M. Couve de Murville*: i. m.: 167–178., 188. l.; *Ch. de Gaulle*: i. m.: 192. l.
- ³⁸ *Le Monde*, 1958. március 26.
- ³⁹ *Ch. de Gaulle*: i. m.: 233., 262. l.; *M. Couve de Murville*: i. m.: 164–178., 185. l.
- ⁴⁰ *Berényi P.*: i. m.: 5. l.
- ⁴¹ *M. Couve de Murville*: i. m. 198., 282. l.
- ⁴² *W. W. Kulski*: i. m.: 301–320. l.; *J. I. Rubinszkij*: i. m.: 435. l.
- ⁴³ Ua. 435. l.; *M. Couve de Murville*: i. m. 218–233. l.; *W. W. Kulski*: i. m. 314. l.
- ⁴⁴ *M. Couve de Murville*: i. m.: 218–233., 306–307. l.
- ⁴⁵ *Le Monde*, 1967. szeptember 12.
- ⁴⁶ *M. Couve de Murville* 228., 230–232., 280–282. l.; *Keens-Soper*: i. m.: 137. l.
- ⁴⁷ *M. Couve de Murville*: i. m.: 228. l.
- ⁴⁸ Ua. 283. l.
- ⁴⁹ Ua. 282. l.
- ⁵⁰ *Le Monde*, 1968. szeptember 17.
- ⁵¹ *La Nation*, 1968. szeptember 9.
- ⁵² Lásd *M. Keens-Soper*, *J. I. Rubinszkij* és *Gazdag Ferenc* említett tanulmányait.
- ⁵³ *Berényi P.*: i. m.: 14. l.
- ⁵⁴ Ua. 34–38. l.
- ⁵⁵ *Gazdag F.*: i. m.: 44. l.
- ⁵⁶ *Le Monde*, 1980. július 24.
- ⁵⁷ *Le Monde*, 1978. november 16.
- ⁵⁸ *Népszabadság*, 1978. november 16.; *Le Monde*, 1978. november 17.
- ⁵⁹ Franciaország és a szocialista országok gazdasági kapcsolatairól lásd *F. Lemoine*: Les échanges commerciaux de la France avec les pays de l'Est; *Cahiers français*, 1979. július–szeptember.; *Balázs Péter*: A magyar–francia gazdasági kapcsolatok perspektívái. Kézirat. MKI, 1980.